

SVERIGE UNDER VASAÄTTEN

Av Gunnar Dahlvig

Att bygga upp en motivsamling — eller närmare definierat en temsamling — med historia som ledmotiv är ur systematisk synpunkt tämligen enkelt. Man behöver sällan få bekymmer om i vilken ordning objekten skall placeras. Den kronologiska följderna ger nästan alltid det bästa resultatet. Självfallet med rimliga undantag.

Begreppet historia är ju vidsträckt och kan användas i sammanställningar som t ex musikhistoria, matematikens historia, roliga historier eller ett lands (t ex Sveriges) historia. Det sista av dessa exempel är det mest vidlyftiga, eftersom det i sig innefattar alla andra historiebegrepp. Hur vidlyftigt det blir, är beroende av hur man geografiskt och tidsmässigt begränsar det.

Att t ex filatelistiskt skildra Sveriges historia från begynnelsen till nu, är naturligtvis fullt tänkbart. En sådan samling skulle emellertid dels bli oerhört omfattande och dels få en våldsam slagsida mot 18- och 1900-talen. Dessutom skulle framför allt tiden före 1500 bli mycket punktvis belyst.

Omfattningen av samlingen blir naturligtvis också beroende av efter vilken princip motivurvalet görs. Jag anser t ex att följande motiv bör tas med i en samling »Sveriges historia»:

1. Alla personer eller händelser av betydelse för landets historia.
2. Alla motiv som skildrar dagligt liv eller näringsliv i landet
3. Alla orter som spelat någon roll t ex i krigshistorien (genom belägring, ockupation o dyl). Förutsättningen är dock att motivet visar en vy som existerade vid tidpunkten i fråga.

Med dessa definitioner kommer i stort sett alla svenska bildmärken att hamna i samlingen. Likaså en lång rad finska. Under punkt 1 faller dessutom en mängd utländska kungar, politiker, generaler m fl och under punkt 3 en rad städer i Tyskland, Polen, Tjeckoslovakien, Baltikum m fl länder. Härtill kommer helsaker och framför allt stämplat en masse från både Sverige och utlandet.

Problemet med en historiesamling är alltså inte bristen på material utan tvärtom. Mängden gör att man måste finna rimliga begränsningar. Man kan naturligtvis välja att skildra 1700-talet, 1800-talet eller vilket valfritt sekel som helst. Men svagheten i denna urvalsmetod är att historien sällan har den vänligheten att påbörja eller avsluta några skeenden just vid sekelskiftet.

Själv har jag valt att begränsa min historiesamling till att omfatta den period när Vasaätten satt på Sveriges tron. Dels ger detta en mycket naturlig tidsavgränsning och dels ger det en lagom stor och överblickbar samling. Att perioden dessutom i mitt tycke är den intressantaste i Sveriges historia har förstås bidragit till valet.

Att beskriva hela samlingen skulle naturligtvis låta sig göras, men jag föredrar att här begränsa mig till de historiska personer som jag i samlingen lyckats filatelistiskt belägga.

Regenterna

Främst kommer förstås Vasarna själva med dynastigrundaren Gustav som första namn. Han finns på märken från 1921, 1941 (bibeljubileet) och 1972 (Svartsjödalern) och dessutom tronar han i sitt imponerande majestät på brevkortet till Nordiska Museets 50-årsjubileum 1930. Mora bidrar med en rad Vasaloppsstämplar med Gustav på skidor samt med en stämpel från 1966, visande ortens Gustav Vasastaty.

Äldste sonen Erik XIV finns som 8-åring på bibelmärkena och som vuxen på en Uppsala-stämpel från 1961.

Eriks bror Johan III var den färglösaste av de regerande Vasarna och är signifikant nog också den ende som inte finns avbildad på något filatelistiskt sätt.

Tredje brodern Karl IX tillhör inte heller de flitigast avbildade men förekommer i varje fall en gång, på en Karlstadstämpel från 1970.

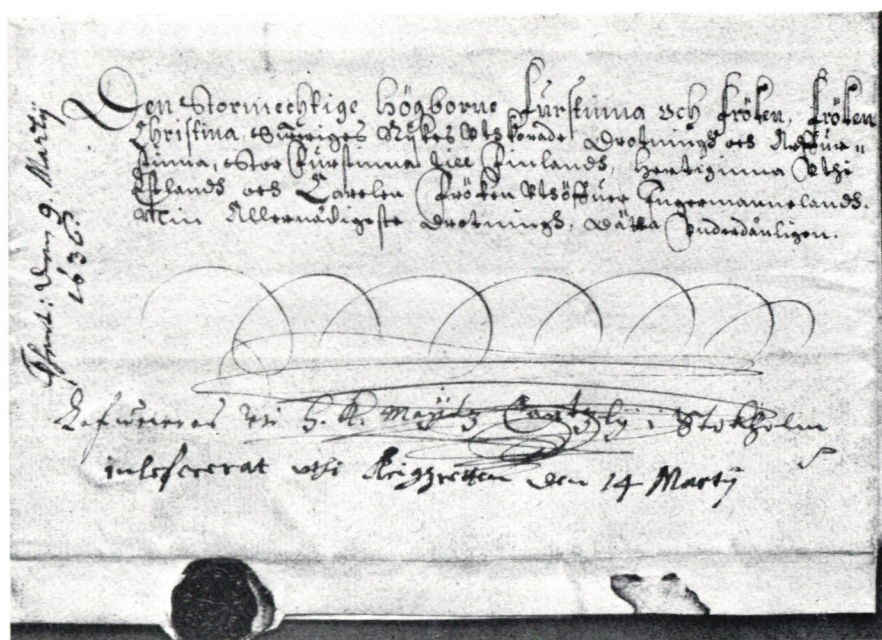
Mellan Johan och Karl gjorde ju den förres son Sigismund ett gästspel på tronen. Svenska postverket har inte funnit anledning att hågkomma detta, men i Polen, där han också var kung, är han ett större namn och har fått ett magnifikt porträttmärke 1974. Han står dessutom staty i Warszawa och denna staty finns på två märken från 1925 och 1955, på en stämpel från 1971 samt som sidobild på några postkort.

Gustaf II Adolf, som var ett par nummer större än sin kusin, både bokstavligt och bildligt, finns på märken från 1920 och 1932, på Postmusei postkort från 1974 och på stämplarna från Göteborg 1958, 1968 och 1969. Dessutom på 3 märken från Göteborgs Stadspost 1888.

Kristina slutligen, finns endast på ett märke (1939), ett postkort (Postmusei 1976) och en stämpel (Stockholm 1968). I samlingen finns därtill ett brev till drottningen, avsänt den 9 mars 1636, 17 dagar efter postverkets grundande. På baksidan finns ett lacksigill som visar att avsändare var Knut Drake, dåvarande ståthållare på Jönköpings slott.

»Den Stormechtige Högborne Furstinna och Fröken, Fröken Christina, Sveriges Rijkens utkorade Drotningh och Arofurstinna . . .». (9.3.1636).

Gustaf Vasa-tiden

Till persongalleriet »kring» Gustav Vasa bidrar reformationen med flertalet. Bröderna Olof och Lars Pettersson, eller som de mera imponerande kallade sig, Olaus och Laurentius Petri, finns båda på bibelmärkena, där även Lars Andersson alias Laurentius Andreæ förekommer. Den sistnämnde var kungens kansler, Olaus var ju svensk reformator och hans bror ärkebiskop.

En som förmodligen påskyndade Gustavs införande av den Lutherska läran var påven Hadrianus VI (märke från Belgien 1959), som vägrade godkänna några av Gustav utnämnda biskopar, vilket naturligtvis retade den koleriske kungen. Hadrianus efterföljare Paul III, (Vatikanen 1953) gjorde ett sista försök att återföra Sverige till den sanna tron, men Gustav hade då upptäckt vilken inbringande verksamhet det var att konfiskera klostrens och kyrkornas rikedomar, varför han ignorerade påvens inbjudan till kyrkokonciliet.

Finland var ju vid denna tid en del av Sverige, men höll sig med en egen reformator, Michael Agricola, som finns på 3 finska märken från 1933 och 1948.

Gustav utövade ett hårt regemente och blev naturligt nog tämligen impopulär på många håll. Vilket bl a avspeglar sig i att han fick utstå inte mindre än 5 uppror, av vilka det sista och allvarligaste var Dackefejden. Ett porträtt som får antas föreställa Nils Dacke finns på en stämpel från Bäckaskog 1965 och på ett flertal stämplat från Virserums årliga marknad förekommer en Dackestatyr.

Dackes uppror ingav katolska kyrkan vissa förhoppningar och den tysk-romerske kejsaren Karl V (på flera märken från Spanien och Belgien) inledde vissa kontakter med Dacke. Som en motvikt utnyttjade Gustav det diplomatiska och dynastiska rävspelet på kontinenten och ingick en allians med den franske kungen Frans I (Frankrike 1967), ett närmande till det katolska Frankrike, som sonsonen Gustaf II Adolf sedermera framgångsrikt fullföljde.

När Lübeck med stöd av borgarna i Köpenhamn och Malmö försökte återinsätta Gustav arvfiende Kristian II som kung i Danmark, ilade den svenske kungen till sin betryckte danske kollegas, Kristian III, hjälp. Svenskarna inföll framgångsrikt i Skåne och bidrog till att Malmös stridbare borgmästare Jörgen Kock fick kapitulera. Denne, som återfinns på Skånemässans årliga stämpel, lyckades med den diplomatiska akrobatkonsten att sitta kvar även sedan upproret krossats.

Tiden för Vasa-sönerna

De personella anknytningarna till Erik XIV blir mera periferiska, men såväl Erasmus Rotterdamus (Holland 1936 och 1969, Belgien 1967) som Machiavelli (Italien 1969) bör räknas hit. Erik uppfostrades efter Erasmus »Lärobok för unga prinsar» men hans regim präglades i hög grad av de teser som Machiavelli ställt upp i »Fursten». Luther och Melancthon (BRD 1960) finns också med i utkanterna, eftersom de båda rekommenderade Gustav Vasa att anställa den av historien så illa behandlade Göran Persson som Eriks sekreterare. Slutligen får också Elisabeth I av England en plats i samlingen eftersom Erik hade allvarliga planer på att gifta sig med

henne. Bl a var han på väg till England för att fria när Gustaf avled. Han fick avbryta resan och sedan kom ju Karin Månsdotter emellan. Elisabeth finns på märken från England (1968) och Guernsey (1969) samt på ett aerogram från sistnämnda ö.

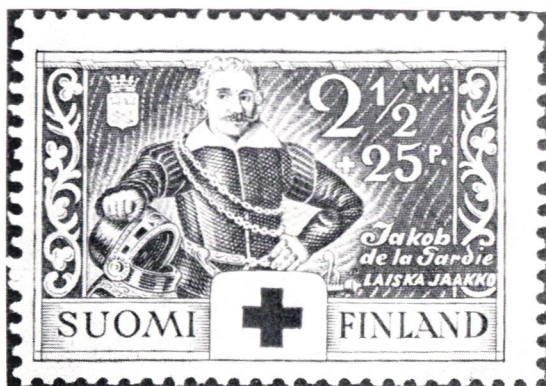

Den enda person jag lyckats knyta till Johan III är hans kollega Filip II av Spanien (Spanien 1961 och 1962). Dessa två potentater hade vissa meningsskiljaktigheter om en del italienska (!!) furstendömen, vilka Johan gjorde anspråk på. Dvs det var egentligen Johans hustru, den polska prinsessan Katarina Jagellonica, som ansågs arvberättigad till ifrågasvarande områden. Några svenska kolonier i Italien blev det dock inte.

Persongalleriet kring Sigismund skulle kunna bli ganska omfattande om man lät samlingen omfatta även hans tid som kung av Polen, vilket ju dock strider mot den uppställda målsättningen. Jag har därför nöjt mig med att ta in hans morbror och företrädare som polsk kung, Stefan Batory (Polen 1938).

Sigismund är ju annars den Vasakung som har den i särklass längsta regeringstiden, i 45 år höll han sig kvar på den omvittnat instabila polska tronen, vilket i sig var en prestation.

Karl IX avsatte Sigismund och fick som en naturlig följd därav ett polskt krig på halsen. Karl förlade ju dock, liksom flertalet andra svenska kungar, sina krig på annan plats än Sverige, och den polske överbefälhavaren Chodkiewicz (Polen 1938) och hans svenske motsvarighet Jacob de la Gardie (Finland 1934) drabbade samman i Balticum.

Gustav II Adolfs tid

Jacob de la Gardie skötte även under Gustav II Adolf de östliga affärerna och hade så när, efter att ha intagit Moskva, fått Gustav Adolfs yngre bror Karl Filip (stämpel Filipstad 1961) vald till rysk tsar. De la Gardie var också under Kristinas tid en av de mest inflytelserika personerna i Sverige, i samlingen illustrerat med ett brev till honom från drottningen.

Den tidigaste anknytningen till Gustav Adolf har Tycho Brahe (Danmark 1946), som vid den blivande hjältekungens födelse ställde ett horoskop, i vilket han bl a förutsade att den nyfödde skulle bli kung av Sverige. Denna gissning var inte så naturlig som det vid första anblicken kan

tyckas. Sigismund var nyinstallerad regent och de tongivande kretsarna i Sverige var ytterst kungatrogna. Eventuella kupplaner från Karls sida torde knappast ha kunnat vara speciellt välutvecklade och än mindre kända i Danmark.

Vid sitt trontillträde ärvde Gustav Adolf dels ett krig mot Ryssland, där förutom de la Gardie även Evert Horn (Finland 1934) var en av de ledande krigsherrarna, och dels ett krig mot Danmark och dess kung Kristian IV (Danmark 1924). Det senare avslutades med freden i Knäred, där Axel Oxenstierna (Sverige 1936) för första gången framträdde som rikskansler och förhandlare.

Gustav Adolf är kanske mest känd som krigarkungen, men hans insatser på hemmaplan var väl så betydelsefulla. Han förbättrade undervisningen, Johannes Rudbeckius (stämpel Västerås 1973) grundade det Sveriges första gymnasium, och näringslivet rycktes upp med hjälp av inkallade holländare. Av dessa har Louis de Geer hedrats med stämpel i Norrköping 1956 och Willem Usselinx med frimärken i Curaçao 1934. Att de Geer grundade Finspångs järnverk vet kanske flertalet läsare, men Usselinx är

troligen obekant. Han grundade handelsföretaget »Söderkompaniet» och var genom sina skrifter om kolonialism en kraftigt bidragande orsak till Sveriges Delaware-äventyr.

Innan Gustav Adolf inträdde i 30-åriga kriget sökte han bundsförvanter och förhandlade i det ärendet bl a med sin svåger Bethlen Gabor, protestantisk furste av Siebenbürgen (Ungern 1939). Förhandlingsresultatet blev dock magert och han fick ensam starta kriget mot den österrikiske kejsaren Ferdinand II, vilken man finner på en österrikisk stämpel från 1976. Kejsaren har ytterligare dokumenterats med ett av honom undertecknat brev från 1633.

Andra personer som genom brev införlivats i samlingen är hertig Christian Ludwig av Braunschweig, som blev Gustaf Adolfs förste, om än motvillige bundsförvant bland de tyska furstarna, samt lantgreven Ludwig av Hessen-Darmstadt, som också påtvingades ett fördrag med svenskarna.

En som däremot högst frivilligt allierade sig med Gustaf Adolf var Frankrikes kardinal Richelieu (Frankrike 1935, 1970 och 1975), som sin titel till trots hade större politiska ambitioner än katolsk övertygelse.

Av alla Gustav Adolfs berömda generaler är det endast en av de mindre betydande, Torsten Stålhandske (Finland 1934), som finns filatelistiskt avbildad medan den farligaste motståndaren och Gustav Adolfs indirekte baneman, Albrecht av Wallenstein, finns på ett par tyska stämplor.

Kristina-tiden

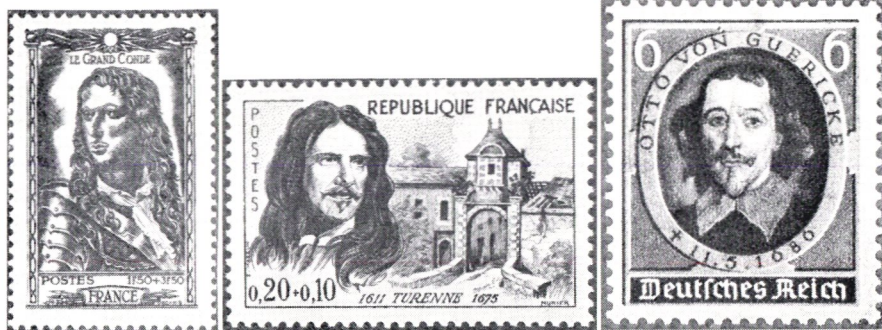
Till Kristinas tid kvarstår de förut omnämnda Jacob de la Gardie och Axel Oxenstierna som de främsta inhemska personerna. Till dessa sällar sig genom brev Clas Fleming (även märke 1944), ståthållare i Stockholm, industriidkare, flottans nydanare och riksamiral. Brev finns också till Erik Rüning, riksamiral efter Clas Fleming samt brev *från* Per Brahe, Sveriges rikaste man, guvernör i Finland och detta lands store nydanare. Brahe finns också i form av staty på ett finskt märke från 1949.

Hugo Grotius, Europas store rättslärde (Holland 1947 och Frankrike 1963) var svensk ambassadör i Paris 1634—45 och pedagogikens fader Amos Comenius (ett flertal märken och stämplor från Tjeckoslovakien, BRD, DDR, Polen, Bulgarien och Rumänien) engagerades för att reformera den svenska undervisningen och skriva nya läroböcker.

Såväl den kejsarlige överbefälhavaren, ärkehertig Leopold Wilhelm som hans bror, kejsaren själv, Ferdinand III finns dokumenterade i form av brev.

Andra personer med anknytning till tidsperiodens svenska historia är Hannibal Sehested, dansk guvernör i Norge (Norge 1947), som gjorde infall i Västsverige under danska kriget 1643; kardinal Mazarin (Spanien 1959) som var ungefär lika religiös som sin företrädare Richelieu och som förnyade dennes allians med svenskarna; de franska marskalkarna Condé

(Frankrike 1944) och Turenne (Frankrike 1960), vilka hjälpte Wrangel att förhärja Sydtykland under 30-åriga krigets senare år; samt den tyske ingenjören och fysikern Otto von Guericke (Tyskland 1936) som bistod svenskarna i diverse befästningsarbeten.

Kristina ansågs som sin tids lärdaste regent och hon älskade att omge sig med lärda män. Exempel på dylika är Georg Stiernhielm (märke 1972), den svenska poesins fader samt den store franske filosofen och matematikern René Descartes (Frankrike 1937) som till sitt eget fördärv lät sig lockas till Stockholm. Han tålde inte det bistra klimatet i det gamla slottet Tre Kronor utan avled efter kort tid i lunginflammation.

Ytterligare ett antal namn skulle kunna nämnas, men de uppräknade får räcka för att exemplifiera att man genom idogt botaniserande i historieböcker, frimärks- och auktionskataloger kan få en nog så blandad samling av personer med anknytning till svensk historia.

